

Bronnen van kennis

*Wetenschap, kunst en cultuur in de collecties
van de Leidse Universiteitsbibliotheek*

Redactie

Paul Hoftijzer

Kasper van Ommen

Geert Warnar

Jan Just Witkam

De zeven vrienden

Een Indo-Perzische verhandeling over alchemie

Fabrizio Speziale

ONDER DE RECENTE AANWINSTEN van de Oosterse collecties van de Leidse universiteitsbibliotheek is een exemplaar (Or. 22.768) van de *Haft ahbāb* ('de zeven vrienden'). Dit is een Indo-Perzische verhandeling over alchemie in zeven hoofdstukken, die worden toegeschreven aan de Indische moslimheilige Hamīd al-Dīn Nāgawrī (gest. 1244 in Delhi) en zes andere auteurs, onder wie een jogi die de islam heeft aangenomen. Het werk is een van de vroegst bekende Perzische monografieën over alchemie die in India zijn geschreven en het is op zich een interessant voorbeeld van de wijze waarop de contacten tussen de Indiase en islamitische wetenschappelijke traditie vorm kregen na de komst van de islam in het subcontinent. De islamitische wetenschappen namen een grote vlucht in India in het bijzonder na de vestiging van het sultanaat van Delhi in de vroege dertiende eeuw, toevalig dezelfde tijd dat vertalers in christelijk Europa zich bezighielden met het vertalen van wetenschappelijke teksten van het Arabisch naar het Latijn.

Islamitische geleerden waren vooral vanuit Iran en Centraal-Azië naar India gemigreerd, en zij voegden aan het oude corpus van Indiase wetenschappelijke literatuur een wetenschappelijke en alchemistische school toe waarvan de theorie wortelde in de Hellenistische wetenschapsbeoefening en in die van de andere pre-islamitische culturen van het Midden-Oosten die deel zouden gaan uitmaken van de islamitische wereld. De contacten tussen de Indiase en islamitische wetenschappelijke tradities waren al veel ouder dan de dertiende eeuw. Al in de negende eeuw waren al Indiase wetenschappelijke teksten vertaald aan het hof van de Abbasieden chaliefen in Bagdad. De geniale geleerde al-Bīrūnī (gest. 1048), die Sultan Mahmūd van Ghazna (nu in Afganistan)

bij zijn militaire campagne in India vergezeld, vertaalde wetenschappelijke geschriften uit het Sanskriet in het Arabisch en andersom. Daarnaast schreef hij ook zijn beroemde werk over India, dat naast de vele andere gegevens een beschrijving van alchemie bevat. De belangstelling van islamitische geleerden voor Indiase wetenschap leidde echter niet tot een echte synthese van de twee tradities op een theoretisch niveau. Beide hadden al een solide doctrine, waaraan zij hun eigen identiteit ontleenden, toen zij met elkaar in contact kwamen. De uitwisseling die wel plaats vond, beperkte zich voornamelijk tot de kennis van methoden en technieken, en tot onderwerpen die zonder de eigen identiteit aan te tasten gemakkelijk konden worden geïntegreerd. In dit verband mag de brede assimilatie van de Indiase *materia medica* door islamitische artsen worden genoemd.

De twee intellectuele milieus waarbinnen de ontwikkeling van de islamitische alchemie in India en de contacten met lokale tradities plaatsvonden waren enerzijds de medische wetenschap, en anderzijds de esoterische disciplines. Indo-islamitische artsen besteedden aandacht aan het gebruik van minerale stoffen in hun therapeutische activiteit. Dit onderwerp was al in de eerdere Arabische medische literatuur behandeld. Sinds de middeleeuwen werden in verscheidene Indo-Perzische medische werken, met inbegrip van sommige die gebaseerd waren op vertalingen van Sanskriet bronnen, daaraan gerelateerde onderwerpen besproken. Dit betrof de purificatie en calcinatie van mineralen en metalen voor therapeutische doeleinden. Alchemistische verhandelingen, anderzijds, omvatten, zoals het geval is in de *Haft ahbāb*, ook hyatrochemische procédés. Het is al eerder en herhaaldelijk opge-

1. Haft ahbáb, f. 71. Boven links, tekening van een apparaat om kwik te zuiveren. UBL Or. 22.768.

و رسیدن شست پخته حق کند که بپزند چو پخته گویند بر رگه پخته نال خنجره - و بهای آن در گنجی چشمه خوراک است
 ان خنجره که خنجره بنام است که گفته شود که خنجره نام آن است و بهای خنجره است که بسیار است که گویند که آن است
 و در وقت که بر آب آنی و آن را یک است که کرده در آن است که بهای آن است که بهای آن است که بهای آن است
 و آن که بر آب است که در وقت که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 قوی که با یکدیگر همین طریق باشد از پنج بار دیگر که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 بعد از آن که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 از شست را در وقت که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 یکدیگر که با شست زود که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 رد بود - و در وقت که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 شتره که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 ابتدا میاید که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 در وقت که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 زشت که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است
 میاید از پنج خنجره که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است که در آن است

merkt dat de toepassing van op het gebruik van kwik gebaseerde geneswijzen geen prominente plaats innam in de Sanskriet medische literatuur van vóór het begin van de Indo-islamitische periode. Klassieke medische werken, zoals die van Charaka en Susrūta, bevatten slechts enkele verwijzingen naar het gebruik van kwik, een element dat in India niet in grote hoeveelheden voorkomt.

De andere belangrijke karakteristiek van islamitische alchemie in India is de relatie met de Sufi's, zoals ook Hamīd al-Dīn Nāgawrī, die lid waren van de mystieke broederschappen. Sufi's in India hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de invoering en de ontwikkeling van de islamitische medische wetenschap in India, zowel voor wat betreft de Galenische wetenschap (die later yūnānī, Grieks genoemd wordt) als de profetisch-esotherische geneeskunst. Door hun contacten met Hindu yogi's

leverden de Indiase Sufi's een aanzienlijke bijdrage aan de assimilatie van Indiase alchemistische ideeën in de Perzische vakliteratuur. De Haft ahbáb is een goed voorbeeld van de wijze waarop dit proces van assimilatie kon plaatsvinden door de toeschrijving van zulke kennis aan een eminente Sufi die tot de eerste emigratiegolf van moslims naar India behoorde. De overlevering van alchemische technologieën als metallurgie schijnt ook een verband te hebben met de heterodoxe (bi-shar') Sufi broederschappen die traditioneel waren gerelateerd aan de gilden van handwerkslieden en de lagere kasten van de Indiase maatschappij.

De familie van Hamīd al-Dīn Nāgawrī was van Bukhara (tegenwoordig in Uzbekistan) naar India geëmigreerd en had zich in de stad Nāgawr in Rajastan gevestigd. Van daar uit reisde Hamīd al-Dīn naar de Arabische wereld waar hij een leerling

werd van de beroemde geleerde en mystieke heilige Shihāb al-Dīn al-Suhrawardī (gest. 1234 in Bagdad), de oprichter van de Suhrawardiyya broederschap. Terug in Delhi raakte Hamid al-Dīn in nauw contact met Qutb al-Dīn Bakhtiyār Kākī (gest. 1236 in Delhi), een zeer bekende Sufi meester in de Chishtiyya broederschap. Hamid al-Dīn schreef daarop enkele werken over Sufische onderwerpen, die de aandacht trokken. Of hij inderdaad de auteur was van het alchemiste *Haft aḥbāb*, dat volgens sommige handschriften – ook het Leidse handschrift – in 1224 was geschreven is twijfelachtig. Deze twijfel wordt met name gevoed door het feit dat slechts van een van de andere zes auteurs van de *Haft aḥbāb* met zekerheid kan worden vastgesteld dat hij in de zestiende eeuw leefde. Het is zeer waarschijnlijk dat het boek eigenlijk uit een veel latere periode stamt maar dat het door de maker(s) terug geprojecteerd is op de middeleeuwse Indiase Sufi's. Het oudst bekende handschrift wordt bewaard in de Āsafiyya bibliotheek in Hyderabad (Deccan), en is gedateerd 1683 (Storey, 439). Niet zo heel veel islamitische alchemistische teksten werden vóór deze tijd in India geproduceerd, en onder de enkele die bekend zijn is een verhandeling over spirituele alchemie onder de titel 'De essentiële Alchemie', geschreven door Shāh Rājū (gest. 1682), een lid van de Chishtiyya broederschap in Golconda (Deccan). De meeste oudere Indo-Perzische alchemistische geschriften zijn als hoofdstukken in andere werken terecht gekomen. Dit is bijvoorbeeld het geval met het medische 'Compendium van Ziyā' van Ziyā Muhammad Ghaznawī (eerste helft veertiende eeuw) en de encyclopedie 'Juwelen van de Wetenschap' van Qāzī Samarqandī, die aan de Mogul keizer Humāyūn (regeerde 1530-1540, 1555-1556) was opgedragen. Alchemistische technologieën zoals het raffineren van goud en de fabricage van parfums, zijn ook beschreven in de beroemde 'Spiegel van Akbar', de Āyina-yi Akbarī van Abū al-Fadl 'Allāmī (gest. 1602).

De *Haft aḥbāb* is regelmatig afgeschreven en werd een goed bekend werk in India. Het wordt genoemd in de latere Indo-Perzische werken, zoals het hoofdstuk over alchemie in de negentiende-eeuwse encyclopedie door Hakīm Wājid 'Alī Khān (p. 370), en er bestaat ook een Urdu vertaling van. Het Leidse handschrift (110 pp., 26,5 × 21,5 cm) werd afgeschreven in Lahore door Ahmad Khān Gangohī op 26 Muharram 1321 (25 april 1903). Het is een

convoluut dat nog twee inhoudelijk verwante teksten bevat. De eerste daarvan is de 'Verhandeling over de schat van het elixir' (*Risāla-yi kanz al-iksīr*) door Nāsir al-Dīn Arslān, die verdeeld is in tien hoofdstukken. De andere is een 'Afschrift van de beproefde geneesmiddelen van Haydar' (*Naql az mujarrabāt-i haydariyya*) door Faqīr Ghulām Haydar Shāh. Een tweede handschrift van de *Haft aḥbāb* wordt bewaard in een medisch-chemisch convoluut in de Universiteitsbibliotheek Utrecht (Or. 24, kort na 1859 verworven; zie De Goeje, 268-269, nr. 2687; vgl. Storey, 439).

Los van de twijfels die men mag hebben over het auteurschap geeft de *Haft aḥbāb* een belangrijke en gedetailleerde beschrijving van de alchemistische kennis en praktijken die gangbaar waren in het Indo-Perzische milieu, en van de interactie daarvan met de Indiase praktijken in het bijzonder. Het vervaardigen van kwikverbindingen en het ontwikkelen van methoden voor het raffineren, purificeren, en van het toepassen van andere procédés op kwik en andere metalen, door calcificatie en op andere wijze, en in het bijzonder door het combineren van kwik en zwavel, waardoor kwik wordt ontdaan van zijn toxische eigenschappen en geschikt wordt voor intern gebruik, zijn onderwerpen die uitgebreid aan de orde komen in het boek. De verhandeling beschrijft uitvoerig hoe het elixir (*iksīr*), de krachtigste substantie die in staat is om lagere metalen in goud (het zonne-elixir) of zilver (het maan-elixir) te veranderen, gemaakt wordt. Sommige van deze herbo-metallische samenstellingen hebben ook opmerkelijke therapeutische effecten en kunnen zelfs het bereiken van een hoge leeftijd bewerken. Eigenschappen van planten en de wijze waarop deze gebruikt kunnen worden bij het raffineren van mineralen en metalen worden ook beschreven. Het Indiase lexicon wordt duidelijk aantoonbaar door alle veronderstelde auteurs gebruikt, in het bijzonder voor de namen van substanties en van planten. Ook dit werk geeft weer wat hierboven al is opgemerkt over de interactie tussen de beide tradities. De hoofdstukken die aan islamitische auteurs worden toegeschreven beschrijven kennis van Indiase herkomst. Indiase preparaten werden zonder probleem opgenomen in de groep van de elixirs, maar dit ging niet zo ver dat de complete religieuze symboliek werd geïntegreerd, bijvoorbeeld door kwik op gelijke hoogte te stellen met Shiva. In de islamitische alchemie symboliseerde

kwik het vrouwelijke principe, terwijl het in de Indiase traditie juist het symbool was van het mannelijke principe. Daarbij komt nog dat de innerlijke spirituele alchemie niet veel aandacht krijgt in dit exemplaar van de *Haft ahbāb*, en evenmin wordt veel gesproken over Sufi of Indiase meditatie technieken. Enkele verwijzingen naar Arabische aanroepingen en Indiase mantra's, die wel aanwezig zijn in de recentste Urdu vertaling van de *Haft ahbāb* door 'Abd al-Rahmān Barāhū'ī (gepubliceerd in Chauhān, 150-151, 168-172, 208-210, §§ 2.4, 3.4, 7.2), zijn niet aanwezig in het Leidse handschrift. Elk der zeven auteurs van de *Haft ahbāb* geeft zijn eigen hoofdstuk (*bāb*) een eigen titel: 'De zeven vrienden', 'De zeven zeeën', enz. Alle zeven hoofdstukken zijn steevast onderverdeeld in vier paragrafen (*fasl*). Dit getal vier heeft, net als het getal zeven een fundamentele kosmologische symbolische waarde in de islamitisch natuurwetenschappen en esoterische wetenschappen. Vier staat voor de vier elementen, de vier humeuren, enz. De symboliek van het getal zeven wordt nader uitgewerkt in de verschillende titels van de zeven auteurs.

Het eerste hoofdstuk, 'De zeven vrienden' is het hoofdstuk dat wordt toegeschreven aan Hamīd al-Dīn Nāgawrī (ff. 1-13). Het begint met de verklaring hoe het mogelijk is dat kwik de ziel (*rūh*) is van de zeven lichamen (*jasad*), die staan voor de zeven metalen van de kunst van de alchemie: goud, koper, zilver, zink, lood, tin en ijzer. De essentiële relaties tussen deze zeven metalen en de zeven planeten worden behandeld op een wijze die nauwelijks verschilt van de westerse alchemistische bronnen. Goud houdt verband met de zon, zilver met de maan, zink met Mercurius, tin met Jupiter, koper met Venus, lood met Saturnus. Kwik, dat hier wordt voorgesteld als de opperste spirituele essentie van de andere metalen, wordt zoals gewoonlijk niet geassocieerd met Mercurius, maar zink neemt daarvoor de plaats in. Het volgt de classificering van de verschillende substanties, te beginnen met de vier soorten kwik (*simāb*), en met inbegrip van de drie soorten borax (die bij hun Indische naam *sūhāge* genoemd worden), de vijf soorten ammoniak (*nawshādūr*), de zeven soorten zilver (*nuqra*), de vier soorten tin (*qal'ī*), de twee soorten zink (die bij hun Indische naam *jast* genoemd worden), de vijf soorten ijzer (*āhan*), de vier soorten zwavel (*gandhak*), de vijf soorten *hartal* (de Hindi naam voor arseen), de vier soorten talk (*abraq*) en de twintig soorten koper

(*mis*). Methoden voor de purificatie van sommige van deze substanties worden ook beschreven, te beginnen bij kwik dat ook het voornaamste ingrediënt is voor het recept voor het maken van de *gutkā*, een magische bal, die geacht wordt, wanneer men deze in de mond legt, te bewerken dat de persoon in kwestie onzichtbaar wordt, of iets prachtigs voor deze persoon te kunnen bewerken (Platt, 896). De eerste sectie bevat de beschrijving van procédés om koper te vervaardigen en eindigt met twee manieren om cinnabar (*shangarf*) te zuiveren. De tweede sectie behandelt de 'zonnen-samenstellingen' (*tarkibāt-i shams*) en het vervaardigen van alchemistisch goud. Vijf recepten worden beschreven die voornamelijk cinnabar, lood, zwavel en kwik als ingrediënt hebben, en daarbij nog vegetale oplossingen zoals sappen van ui en van de *Solanum jacquini* (*katā'ī*). De derde sectie behandelt het maan-elixir (*iksīr-i qamar*), dat leidt tot het vervaardigen van alchemistisch zilver. Beide recepten hiervoor bevatten kwikzilver. In de laatste sectie worden enige samenstellingen van kwik beschreven en hun werking om ziekten te beëindigen en het lichaam te versterken. De belangrijkste voordelen en therapeutische aanwijzingen zijn: herstel van de jeugd (*kāyā-kalap*), de vermeerdering van de potentie en het genezen van lepra, leucoderma en alle maagkwalen.

Het tweede hoofdstuk (ff. 13-68), getiteld 'De zeven zeeën' (*Haft sāgar* or *Haft daryā*), is het langste van het boek en wordt toegeschreven aan Gyān Nāth, een jogi die door zijn vrienden tot de islam is bekeerd en die de bijnaam *Sa'adatmand*, de 'gelukzalige', draagt. In de hagiografische literatuur over de Indiase Sufi's kan men allerlei verhalen vinden over jogi's die de islam aannemen door hun ontmoetingen met sufi's. Gyān Nāth behoorde tot de Gorakhnāth orde, die in verband wordt gebracht met de overdracht van alchemistische kennis, en die zeker een van de Indische esoterische milieus is geweest waar belangrijke contacten met lokale sufi's plaatsvonden.

Het hoofdstuk behandelt vooral de vervaardiging van elixirs, samenstellingen van kwik en substanties van vegetale herkomst die in de alchemie worden gebruikt. De eerste sectie behandelt kwik en het innemen daarvan op medisch voorschrift. Het begint met de beschrijving hoe men kwik kan verkrijgen uit cinnabar, het bevat methodes voor de raffinage van kwik en op f. 14 van het Leidse handschrift is zelfs een tekeningetje opgenomen van

deze uitspraken bevatten aanwijzingen voor het vervaardigen van elixirs die in staat zijn om lage substanties te veranderen in edelmetalen. Sommige andere behandelende methoden voor het extraheren van kwik.

Shaykh Sulaymān Mandawī (gest. 1537 of 1538 in Delhi) aan wie het derde hoofdstuk ('De zeven sterren', ff. 68-83 van het Leidse handschrift) wordt toegeschreven, is de enige andere auteur die met zekerheid kan worden geïdentificeerd. Hij was een hooggeschat auteur die wordt genoemd in de belangrijke biografische lexica van de Indische sufi's, zoals de *Akhbār-i Akhyār* door 'Abd al-Haqq al-Muhaddith (gest. 1642), waarin overigens deze tekst niet wordt genoemd (zie 'Abd al-Haqq, z.d., 463). Van de eminente Indische sufi 'Abd al-Quddūs Gangohī (gest. 1537) wordt verteld dat deze hem heeft onderwezen in het jogi handboek *Amritakunda* (de 'Nectarvijver'), als tegenprestatie voor Shaykh Sulaymān's lessen in Koranrecitatie. De kennis van alchemistische geheimen die hem wordt toegeschreven kan ook in verband gebracht worden met het verhaal in de *Kalimāt al-sādiqīn* uit 1614, het werk van Muhammad Sādiq uit Delhi, waarin te lezen valt dat hij op de leeftijd van honderdvijftig jaar of ouder is gestorven (Muhammad Sādiq, 71, noot 83).

De eerste sectie is gewijd aan kwik, dat hier aangeduid wordt met de Indische term *siddh-ras*. De sectie begint met de verklaring van de vier kleuren van kwik, die zijn transformatie symboliseren: wit en zwart zijn de exoterische (*zāhir*) kleuren, rood en geel zijn de esoterische (*makhfī*) kleuren. De witte kleur wordt verklaard door de vochtige en koude natuur van kwik, terwijl de esoterische kleuren kennelijk verkregen worden door het alchemistische procédé. Het vocht moet worden weggenomen door het raffineren en het branden van het metaal. Zwart is daarom de kleur van gebrande kwik, de rode kleur wordt gedefinieerd als het 'juweel', en geel is het 'gematigde juweel' (*jawhar bā i'tidāl*). Het geraffineerde metaal is levenschenkend (*hayāt-bakhsh*). Het 'rode juweel' wordt ook manifest gemaakt door zwavel, het 'gele juweel' door arseen. Een van de instructies die worden gegeven voor het raffineren van het metaal wordt geïllustreerd door een tekening in zwart en rood, die een apparaat uitbeeldt dat voor dit doel dient (f. 71; afb. 1). De tekening laat een beker (*qadah*) zien die op een voetstuk staat. Beide staan in een pan (*deg*) die aan aan de bovenzijde is afgesloten. Het kwik moet in de

beker worden gedaan, terwijl de pan moet worden gevuld met het sap dat is geperst uit *Solanum jacquini*. De pan moet op het vuur geplaatst worden totdat het sap in de pan in beweging komt wanneer het in de beker met kwik wordt gebracht.

De tweede sectie bespreekt een van de fundamentele alchemistische operaties: het fixeren en stabiel houden (*thābit kardan*) van substanties zoals arseen, zwavel en zink. Het bevat ook (ff. 75-77, in de tekst en in de marges) kleine tekeningen van andere pan-nen en dergelijke apparaten die hiervoor worden gebruikt (afb. 2). Hierbij is ook de *pātāl-jantra*, een apparaat dat dient voor het sublimeren van metalen, dat in twee compartimenten is verdeeld door twee aarden potten, de bovenste omgekeerd geplaatst boven de onderste, met het randen aan elkaar verbonden en afgesloten (afb. 3). Het mineraal of het metaal werd verhit in één kamer om dan in de andere te verdampen en te condenseren.

De volgende sectie (die slechts een bladzijde lang is) beschrijft de twee methoden om zuren te maken, die *tez-āb* (letterlijk 'scherp water') worden genoemd. De vindt plaats door destillatie van substanties van animale en vegetale herkomst met gebruik van de alembic (*ambīq*). Deze methoden werden gebruikt voor het raffineren en fixeren van mineralen en metalen. Het eerste 'water' dat wordt beschreven schept, door zijn 'huwelijk' met kwik het zilver-elixir. De laatste sectie zou, volgens de inhoudsopgave van het hoofdstuk op f. 68 van het Leidse handschrift, een aantal Arabische gebedsformules (*da'wāt*) moeten bevatten, die de alchemist moet uitspreken, verschillende teksten volgens de dagen van de week, maar deze ontbreken in het handschrift, en de sectie bevat alleen de beschrijving van enige procedures voor het raffineren van bepaalde stoffen, zoals voor het fixeren van de essentie van arseen. Twee kleine tekeningen van het apparaat dat daarvoor nodig is staan op f. 80.

Het vierde hoofdstuk van het boek (ff. 83-95) heet 'De zeven sferen' (*Haft tabaq*), and wordt toegeschreven aan Mir Muhammad Hāshim Bukhārī. De eerste sectie beschrijft procedures voor het vervaardigen van minerale zuren (*tez-āb*) en het gebruik daarvan, inclusief het vermogen tot transmutatie van metalen. Dit kan men ook in Indische werken zoals de *Rasāmavakalpa* (ed. 1976, 111-115) aantreffen. Het eerste preparaat, van een solvent aangeduid als 'scherp water', wordt vervaardigd door het destilleren met de alembic van een mengsel waarin

aluin, rode vitriool (*zāj-i surkh*), borax, ammoniak, zout in verschillende soorten, en eischaal – alles in hoeveelheden van gelijk gewicht. Een interessante opgave kan men in de tweede sectie vinden, waar een beschrijving wordt gegeven van de procedures voor het oplossen (*hall*, een van de belangrijke alchemistische processen) van verschillende substanties, zoals goud, tin, ijzer, enz. De auteur en een andere Sufi, Shaykh Zahīr al-Dīn Rūmī, had de kennis van deze methoden verkregen van een jogi. Het verhaal dat hierover gaat vertelt dat Shaykh Zahīr al-Dīn vanuit het westen (*Rūm*) naar India reisde, waar hij 84 jogi's tot de islam bekeerde. Onder hen was er een, Dayā Nāth geheten, die driehonderd jaar oud was. Deze Dayā Nāth gaf de methoden die in deze sectie worden uiteengezet door Mīr Muhammad Hāshim Bukhārī ten geschenke aan Shaykh Zahīr al-Dīn Rūmī. De hierop volgende sectie behandelt planten en bevat de recepten van twee elixirs. De laatste sectie (*fasl*) is kennelijk gebaseerd op Indische bronnen en beschrijft enige curieuze procedures voor het vervaardigen en transmuteren van enige metalen, zoals ijzer, tin en koper. Wie zulke kennis bezit, zo wordt verteld, heeft geen kwik-elixir nodig.

Het hierop volgende hoofdstuk (ff. 95-103) heet 'De zeven juwelen' (*Haft jawhar*). Het wordt toegeschreven aan Mīrān Sayyid Tayyib Awdhī, die door Rieu in zijn catalogus van Perzische handschriften in het British Museum (p. 486) is geïdentificeerd als Mīr Sayyid Tayyib van Bilgram (gest. 1656). Echter, zijn naam kan in een simpele paleografische variant ook gelezen worden als Tabib ('de arts'), in plaats van Tayyib, en dat is de lezing in het handschrift in de Salar Jung Bibliotheek in Hyderabad (vgl. Ashraf Muhammad, 62). In de Urdu vertaling wordt de naam van de auteur gegeven als Tabib Lodhī (in plaats van Awdhī). Een belangrijk onderwerp van dit hoofdstuk, dat korter is dan de voorafgaande, is de verkalking van metalen, een onderwerp dat overigens ook in andere hoofdstukken wordt behandeld. De eerste sectie is hier geheel aan gewijd, met inbegrip van het therapeutische gebruik van verkalkte metalen. Hierbij komen aan de orde de verkalkingsmethoden van respectievelijk lood, goud, zilver, ijzer en staal, tin, koper, zink en kwik. Sommige hiervan zijn geïndiceerd voor alle soorten ziekten, en voor verjongingskuren, andere worden speciaal gebruikt bij huidklachten en maagkwalen.

Kalk-ijzer, bij voorbeeld, behandelt maagziekten en lepra; het versterkt het lichaam in algemene zin en hecht breuken. Kalk-kwik, hier 'kalk der zielen' genoemd, is nuttig bij de behandeling van lepra, bloedvergiftiging, maagkwalen en bij problemen met de mannelijke potentie. De andere secties zijn heel kort. De tweede behandelt het fixeren (*qā'im kardān*) van substanties en bevat ook enige therapeutische aanwijzingen. De volgende sectie behandelt het vervaardigen van maan-elixir dat van kwik wordt vervaardigd, en ook de vervaardiging van de *gutkā* wordt erin behandeld. De laatste sectie geeft een korte definitie en beschrijving van verschillende soorten van het zonnen-elixir dat wordt gebruikt voor het produceren van goud.

De laatste hoofdstukken zijn heel kort. Het zesde (ff. 103-106), dat wordt toegeschreven aan Shaykh Nāsīr al-Dīn Nārāwlī, draagt de titel 'De zeven dagen' (*Haft ruz*). De eerste twee secties behandelen, opnieuw, de zonnen- en maan-elixirs. De derde sectie behandelt de vervaardiging van de *gutkā*, en het recept dat daarvoor wordt gegeven bestaat uit goud, zilver, ijzer, zink, tin, koper en kwik. De laatste sectie behandelt de drie op het gebruik van kwik gebaseerde geneeswijzen voor lepra, leukoderma (*bars*) en alle lichamelijke ziekten. Het eerste recept, waar pillen mee moeten worden gemaakt, omvat kwik, zwavel, zink, honing, *Eclipta alba* (*bhāngrāh*) en *tir-phalā* (Arabisch *itrifal*), het Indische *electuarium* (likkepot) dat bestaat uit de drie myrobalaans (*Terminalia chebula*, *Terminalia bellerica*, *Phyllanthus emblica*). Het laatste recept is een samenstelling die dient voor het herstel van de jeugd (*kāyā-kalap*), die wordt vervaardigd van kwik en zwavel.

Het laatste hoofdstuk van de *Haft aḥbāb* (ff. 106-110) heet 'De zeven aandoeningen' (*Haft dozakh*). Het wordt toegeschreven aan Faqīr Mawlānā Muhammad Sādiq Multānī en het behandelt verschillende onderwerpen die ook al in de andere hoofdstukken ter sprake zijn gekomen. De eerste en tweede sectie behandelen de zonnen- en maan-elixirs. De derde sectie behandelt recepten voor de aansterking van het lichaam. De titel wordt nog wel gegeven, maar de tekst van deze sectie ontbreekt in het Leidse handschrift. De laatste sectie behandelt – opnieuw – de vervaardiging van de *gutkā*, waarvan het voornaamste ingrediënt kwik is.

Uit het Engels vertaald door J. J. Witkam

BRONNEN EN LITERATUUR

Deze studie van het Leidse handschrift van de *Haft ahbāb* is mogelijk gemaakt door een fellowship van het Scaliger Instituut in Leiden, waarvoor ik bijzonder erkentelijk ben. Het Leidse handschrift Or. 22.768 werd in november 1991 door de Leidse Universiteitsbibliotheek verworven van een Hindoestaanse handelaar in Den Haag die het niet lang daarvoor in Lahore had gekocht. Het is een verzamelhandschrift en bevat behalve de *Haft ahbāb* en wat kortere notities nog verschillende andere teksten in het Arabisch en het Perzisch (waaronder de *Risāla-yi Kanz al-ikṣīr*, een alchemistische verhandeling door Nāsir al-Dīn Arslān, de *Muharrabāt-i ḥaydariyya*, een medisch-magische verzameling van beproefde recepten, en een incomplete versie van de *Duhān al-Mughith*, een Arabisch tekst met interlineaire Perzische vertaling).

‘Abd al-Haqq Muhaddith, *Akhbār al-akhyār* (Delhi, z.j.).
Ashraf Muhammad, *A concise descriptive catalogue of the*

Persian manuscripts in the Salar Jung Museum and Library, vol. IX (Hyderabad, 1997).

Chauhān, Nūr Muhammad, *Kimiyā awr kimiyāgarī* (Delhi, 1997).

Simon Digby, ‘Abd al Quddūs Gangohi (1456-1537).

The personality and attitudes of a medieval Indian Sufi’, *Medieval India. A miscellany*, 3 (1975), 1-66.

M. J. de Goeje, *Catalogus codicum orientalium Bibliothecae Lugduno-Batavae*, vol. V (Leiden, 1873).

Hakīm Wājid ‘Alī Khān, *Matla’ al-‘ulūm wa-majma’ al-funūn* (Agra, 1848).

Rasāmavakalpa. Edited and translated into English by Mira Roy and B. V. Subbarayappa (Delhi, 1976).

Dihlwi Muhammad Sādiq, *The Kalimāt al-Sādiqin*, Muhammad Saleem Akhtar ed. (Delhi, 1978).

Charles Rieu, *Catalogue of the Persian manuscripts in the British Museum*, vol. II (London, 1881).

John T. Platt, *A dictionary of Urdu, classic Hindī and English* (London, 1884; rpt. Delhi, 1997).

C. A. Storey, *Persian literature. A bio-bibliographical survey*, vol. II, part 3 (Leiden, 1977).